

Yapay Zekâ Teknolojilerinin Fetva Hizmetlerine Potansiyel Katkıları: DİB Fetva Hizmetleri Özelinde Bir İnceleme¹

The Potential Contributions of Artificial Intelligence Technologies to Fatwa Services: A Study on the Presidency of Religious Affairs (DİB) Fatwa Services

Ahmet Faruk ÇELİK²

Geliş Tarihi (Received): 06.03.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 31.03.2025

Yayın Tarihi (Published): 31.05.2025

Öz: Yapay zekâ teknolojileri, günümüzde hemen her alanda olduğu gibi dini hizmetlerde de büyük bir dönüşüm sağlama potansiyeline sahiptir. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), fetva hizmetlerini sunarken yapay zekâ teknolojilerinin sağladığı imkanlardan daha fazla faydalanarak bu hizmetleri daha etkili ve erişilebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu makale, DİB'in fetva hizmetlerinin geliştirilmesi açısından yapay zekâ teknolojilerinin getirdiği fırsatlara ve potansiyellere dair bazı önerileri ele almaktadır. Makalede yapay zekânın fetva hazırlama ve sunumu süreçlerindeki rolü incelenmekte ve bu bağlamda semantik arama gibi teknolojilerin bu süreçlere entegre edilmesinin sağlayacağı faydalar üzerinde durulmaktadır. Çalışma, fetva hizmetlerinde yapay zekâ teknolojilerinin sağladığı fırsatları iki temel boyutta incelemektedir: Birincisi, mevcut fetva veri tabanının geliştirilmesine yönelik öneriler; ikincisi ise fetva hizmetlerinin dijitalleşmesinde yapay zekâ temelli yaklaşımlar. Makalede dijitalleşme ve fetva hizmetleri bağlamında özellikle yapay zekâ teknolojilerinin fetva hazırlama ve sunma süreçlerindeki faydaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, DİB, Fetva Veri Tabanı, Yapay Zekâ, Semantik Arama.

&

Abstract: Artificial intelligence (AI) technologies have the potential to bring significant transformation to religious services, as they do in nearly every other field today. The Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı, DIB) aims to make its fatwa services more effective and accessible by leveraging the opportunities provided by AI technologies. This article addresses certain suggestions regarding the opportunities and potentials that AI technologies offer for the improvement of DIB's fatwa services. It examines the role of AI in the processes of preparing and delivering fatwas, with a focus on the benefits of integrating technologies such as semantic search into these processes. The study explores the opportunities provided by AI technologies in fatwa services through two main dimensions: first, suggestions for improving the existing fatwa database, and second, AI-based approaches to the digitalization of fatwa services. In the context of digitalization and fatwa services, this article particularly discusses the advantages of AI technologies in the preparation and delivery of fatwas.

Keywords: Islamic Law, DİB, Fatwa Database, Artificial Intelligence (AI), Semantic Search.

Atıf/Cite as: Çelik, Ahmet Faruk. "Yapay Zekâ Teknolojilerinin Fetva Hizmetlerine Potansiyel Katkıları: DİB Fetva Hizmetleri Özelinde Bir İnceleme". *Dergiabant* 13/1 (Mayıs 2025), 85-96. doi: 10.33931/dergiabant.1652601

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Bu makale, 26-28 Kasım 2024 tarihlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen XVII. Din Şûrası'nda "Fetva ve Dijitalleşme" başlığıyla sunulan tebliğ esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın oluşturulması sürecinde DİB'in fetva süreçlerine ilişkin bilgi ve tecrübelerini paylaştan Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı Dr. Hüseyin Arı'ya teşekkür ederim. DİB'in fetva süreçlerine dair yazılı bir materyal bulunmadığından bu bilgiler Dr. Hüseyin Arı'nın aktarımlarına dayanmaktadır. Ayrıca, Din Şûrası için tebliğ hazırlamamı talep eden Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na, katkılarından dolayı Dr. Mustafa Taha Koçyiğit, Arif Yasin Kavdır ve Yusuf Akbulut'a ve makalemi değerlendiren hakemlere teşekkürlerimi sunarım.

² Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet Faruk Çelik, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ahmetfaruk.celik@ibu.edu.tr.

1. Giriş

Yapay zekâ teknolojilerinin hızla geliştiği çağımızda, bu yeniliklerin dini hizmetler özellikle de fetva hizmetleri üzerindeki potansiyelleri ve sınırları giderek daha fazla tartışılmaktadır. Yapay zekânın doğrudan fetva verme yetkisine sahip olması fikri, bağlama özgü ve bireysel koşullara dayalı olan fetvanın doğasına aykırı olup bu tür bir yaklaşım metodolojik açıdan ciddi riskler taşımaktadır. Fetvaların bağlam ve bireysel durumlar dikkate alınarak hazırlanması gerektiği gerçeği, bu süreçte insan unsurunun vazgeçilmez bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Ancak bu tür endişeler, yapay zekâ teknolojilerinin fetva süreçlerini destekleyici bir araç olarak kullanımına yönelik potansiyeli göz ardı etmek anlamına gelmemelidir. Tam aksine dikkatli bir tasarım ve etkin bir denetim mekanizmasıyla yapay zekâ teknolojileri fetva hizmetlerinin daha etkili, hızlı ve erişilebilir bir şekilde sunulmasına önemli katkılar sağlayabilir. Özellikle geçmişte verilmiş fetvaların sistematik tasnifi, semantik arama teknolojilerinin entegrasyonu ve geniş veri tabanlarının etkin bir şekilde yönetimi, uzmanların iş yükünü hafifletecek ve Müslümanların fetva taleplerine daha etkin cevaplar sunulmasını sağlayacaktır.

Yapay zekâ teknolojilerinin fetva hizmetlerine entegrasyonunu ele alan literatür, konunun teorik ve pratik temellerine ışık tutmaktadır. Literatürde yapay zekânın fetva süreçlerini destekleyici bir araç olarak nasıl kullanılabileceği, bu teknolojilerin sunduğu fırsatlar ve karşılaşılan zorluklar farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Özellikle yapay zekâ tabanlı sistemlerin İslam hukukuna uygun şekilde tasarlanması, fetva süreçlerinin hızlandırılması ve erişilebilirliğin artırılması gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte yapay zekâ tabanlı sistemlerin etik ve dini hassasiyetlere uygunluğu da bir o kadar önem arz etmektedir.

Yapay zekâ teknolojilerinin fetva süreçlerini daha hızlı hale getirme ve bireylerin fetvalara daha kolay erişimini sağlama potansiyelini ele alan Jamal ve Zakaria'nın *Shariah Guideline On Artificial Intelligence (AI) in Fatwa Issuance* isimli çalışması, İslam hukukunun temel prensiplerinden hareketle yapay zekâ kullanımını fetva süreçlerine entegre etmeye yönelik teorik ve pratik bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma yapay zekânın yalnızca uzmanlara destek sağlayacak bir araç olarak kullanılmasını ve fetva verme sürecinde müftülerin yerini almayacak şekilde tasarlanmasını önermektedir. Çalışmada yapay zekânın bilgiye hızlı erişimi kolaylaştırma, fetva süreçlerini hızlandırma ve standartlaştırma gibi önemli avantajlarına dikkat çekilirken aynı zamanda bu teknolojilerin bağlamsal farkındalık eksikliği ve algoritmalara aşırı bağımlılık gibi risklerine de değinilmektedir. Yapay zekânın İslam hukukunun detaylarını ve bağlamlarını tam anlamıyla kavrayamaması gibi sınırlamalar nedeniyle bu sistemlerin doğrudan fetva vermesi yerine uzmanların karar alma süreçlerini destekleyici bir rol üstlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Söz konusu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin fetva süreçlerindeki potansiyelini ve sınırlarını ele alarak dengeli bir yaklaşım sunmakta ve bu teknolojilerin kullanımında ihtiyatlı bir yol izlenmesini önermektedir.³ Benzer şekilde, Kausar ve çalışma arkadaşlarının *Analysis of the Islamic Law and its Compatibility with Artificial Intelligence* adlı çalışması, İslam hukuku ile yapay zekânın uyumluluğunu tartışmakta ve modern dünyanın ortaya çıkardığı zorluklar karşısında yapay zekânın bağlama duyarlı bir şekilde kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁴

Yapay zekânın İslami finans alanlarında uygulanabilirliğini inceleyen Sarea ve çalışma arkadaşlarının *Artificial Intelligence and Islamic Finance: Practical Applications for Financial Risk Management* adlı makalesi, dijitalleşmenin İslam hukukuna uygun teknolojik yeniliklerle nasıl desteklenebileceğini ele almaktadır. Çalışma, yapay zekânın İslami finans ve bankacılık sektöründe risk yönetimi, yönetim, süreç iyileştirme ve şeffaflık artırma gibi alanlarda oynayabileceği rolleri detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu bağlamda yapay zekânın büyük veri analiziyle İslami finansal ürün ve hizmetlerin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, çeşitli finansal risklerin daha etkili bir şekilde yönetilmesi ve dolandırıcılık, kara para aklama gibi suçlarla mücadeledeki potansiyeli vurgulanmaktadır. Çalışma ayrıca, yapay zekânın karar alma süreçlerini hızlandırarak süreç verimliliği ve maliyet etkinliği sağlama gibi avantajlarına dikkat

³ Muhammad Haziq Nor Jamal - Mohamad Zaharuddin Zakaria, "Shariah Guideline On Artificial Intelligence (AI) in Fatwa Issuance" 1/1 (2023).

⁴ Shabana Kausar vd., "Analysis of the Islamic Law and Its Compatibility with Artificial Intelligence as a Emerging Challenge of the Modern World", *Annals of Human and Social Sciences* 5/I (31 Mart 2024).

çekmekte ve bu teknolojilerin finansal hizmetlerde şeffaflık ve güven artırıcı bir rol oynayabileceğini ifade etmektedir. Çalışma, Endonezya gibi İslami finans sektöründe hızlı dijitalleşme yaşayan bölgelerdeki uygulama örneklerini analiz ederek bölgesel dinamiklerin İslami finansın dijitalleşmesine olan etkisini tartışmaktadır. Ayrıca İslami finans sistemine özgü regülasyonların bu teknolojilerin İslam hukukuna uygun bir şekilde entegre edilmesini nasıl etkileyebileceğine dair öngörüler sunmaktadır.⁵ Bu çalışmanın yanı sıra, Wahid ve Kususiyannah'ın *The Relevance of the Usage of Artificial Intelligence and Machine Learning in Legal Analysis* başlıklı çalışması, Endonezya'da Ulusal Şeriat Konseyi fetvaları ile finansal düzenlemelerin uyumunu incelemiştir. Bu çalışma, metin madenciliği ve içerik analizi gibi tekniklerle bu alandaki uygulamaların etkinliğini değerlendirmektedir.⁶

Yapay zekâ destekli otomatik fetva sistemleri geliştirme süreçlerine dair yapılan çalışmalardan biri olan Munshi ve çalışma arkadaşlarının *Automated Islamic Jurisprudential Legal Opinions Generation Using Artificial Intelligence* başlıklı makalesi, bu sistemlerin mimari tasarımı, veri seti oluşturma ve soru-cevap alma işlevlerini detaylandırmaktadır. Bu çalışmada, doğal dil işleme, derin öğrenme ve Arapça metin işleme gibi teknolojilerin İslam hukuku bağlamında nasıl uygulanabileceği ele alınmıştır.⁷ Bu sistemlerin özellikle fetva süreçlerini hızlandırmak ve uzmanların iş yükünü hafifletmek gibi avantajlar sunduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu teknolojilerin doğru veri setleri ile beslenmesi ve insan denetimiyle kullanılması gerektiği de vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Tsourlaki'nin *Artificial Intelligence on Sunni Islams Fatwa Issuance in Dubai and Egypt* isimli çalışması, yapay zekânın fetva süreçlerine etkisini değerlendirmektedir. Bu çalışmada, söz konusu sistemlerin sağladığı faydaların yanı sıra etik zorluklar ve metodolojik riskler ele alınmıştır.⁸

Yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşmasının oluşturabileceği olumsuz etkiler üzerine de çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Alshithisri'nin *A Study of the Legal and Fiqhi Impact of AI on Issuing Fatwas* başlıklı çalışmasında yapay zekânın yanlış kullanıldığında fetva süreçlerinde otorite sorunlarına ve bağlamdan kopuk kararlara neden olabileceği endişesi dile getirilmiştir.⁹ Benzer şekilde bu alandaki çalışmalar yapay zekâ tabanlı sistemlerin faydalarının yanı sıra etik ve metodolojik zorlukları da değerlendirmektedir.¹⁰

İslam ahlakı bağlamında yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi gerektiği literatürde sıkça vurgulanan bir diğer önemli başlıktır. Elmahjub'un *Artificial Intelligence (AI) in Islamic Ethics: Towards Pluralist Ethical Benchmarking for AI* başlıklı çalışmasında maslahat kavramı yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında temel bir rehber olarak ele alınmıştır. Çalışma, yapay zekânın etik ilkelerle uyumlu tasarımının yalnızca fetva hizmetlerinde değil, İslami finans, sağlık ve eğitim gibi alanlarda da büyük katkılar sunabileceğini vurgulamaktadır.¹¹

Görüldüğü üzere mevcut literatür bir yandan yapay zekânın İslam hukuku bağlamında sağladığı fırsatlara dikkat çekerken diğer yandan etik kaygılar ve bağlamsal hassasiyetlerin önemini vurgulamaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin fetva hizmetlerinde bir araç olarak değerlendirildiği bu

⁵ Adel M. Sarea vd., *Artificial Intelligence and Islamic Finance: Practical Applications for Financial Risk Management* (London: Routledge, 2021).

⁶ Soleh Hasan Wahid - Anjar Kususiyannah, "The Relevance of the Usage of Artificial Intelligence and Machine Learning in Legal Analysis (An Analysis of Legal Provisions in the National Sharia Council Fatwa and Financial Services Authority Regulation Using Plagiarism Checker and ATLAS.Ti)" 584 (2020).

⁷ Amr Abdullah Munshi vd., "Automated Islamic Jurisprudential Legal Opinions Generation Using Artificial Intelligence", *Pertanika Journal of Science and Technology* 30/2 (14 Mart 2022), 1135-1156.

⁸ Amr A. Munshi vd., "Towards an Automated Islamic Fatwa System: Survey, Dataset and Benchmarks", *International Journal of Computer Science and Mobile Computing* 10/4 (30 Nisan 2021), 118-131.

⁹ Ahmad Bin Abdulaziz Alshithisri, "A Study of the Legal and Fiqhi Impact of AI on Issuing Fatwas", *Kurdish Studies* 1/12 (2024), 2504-2511.

¹⁰ Sofia Tsourlaki, "Artificial Intelligence on Sunni Islams Fatwa Issuance in Dubai and Egypt", *Islamic Inquiries* 1/2 (Kasım 2022), 107.

¹¹ Ezieddin Elmahjub, "Artificial Intelligence (AI) in Islamic Ethics: Towards Pluralist Ethical Benchmarking for AI", *Philosophy & Technology* 36/4 (Aralık 2023), 73.

çalışmalar, yapay zekânın rehberlik sağlayan bir destek mekanizması olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir. Ancak bu süreçlerde insan denetiminin ve bağlama duyarlı bir yaklaşımla hareket edilmesinin gerekliliği her zaman ön planda tutulmaktadır. Öte yandan mevcut literatürde DİB'in fetva hizmetlerine özgü olarak yapay zekâ teknolojilerinin uygulanmasına dair doğrudan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Özellikle dikkat çeken bir diğer husus ise, son dönemde yapay zekâ teknolojilerinin ilahiyat alanındaki kullanımına ilişkin yapılan çalışmaların önemli bir kısmının, chat botların dini sorulara verdikleri cevapların doğruluğunu test etmeye odaklanmasıdır. Bu tür çalışmalarda, farklı İslami disiplinlerden seçilen sorular yapay zekâ tabanlı sistemlere yöneltilmekte ve verilen yanıtlar klasik kaynaklar ya da uzman görüşleriyle karşılaştırılarak değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ancak bu yaklaşım, yapay zekâyı yalnızca “doğru” ya da “yanlış” cevaplar veren bir araç olarak konumlandırmakta; teknolojinin dini bilgi üretim süreçlerine, dijital arşivlerin yönetimine, metin analizine ve veri sınıflandırmasına yönelik yapısal katkılarını çoğunlukla göz ardı etmektedir. Oysa yapay zekâ, doğrudan hüküm veren bir otorite yerine, dijital içeriklerin yeniden analiz edilmesini, tasnif edilmesini ve sistematik hale getirilmesini kolaylaştıran bir yardımcı teknoloji olarak ele alındığında, ilahiyat araştırmalarına nitelikli katkılar sunabilecek önemli imkânlar barındırmaktadır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma, söz konusu literatürden farklılaşarak, yapay zekânın metodolojik bir araç olarak ilahiyat araştırmalarında nasıl daha işlevsel biçimde kullanılabileceğini DİB'in fetva hizmetleri özelinde ele almaktadır.

Çalışma, mevcut literatürde yapay zekâ teknolojilerinin İslam hukuku bağlamında kullanımına yönelik etik kaygılar ve bağlamsal hassasiyetlere odaklanan tartışmaların yanı sıra kurumsal uygulamalara yönelik somut önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Özellikle DİB'in fetva hizmetlerinde dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonunun sağlayabileceği bazı somut faydalar ele alınarak uygulamaya yönelik pratik bir çerçeve sunulmaktadır. Dijitalleşmenin sağladığı fırsatlar bağlamında özellikle semantik arama, doğal dil işleme (NLP) ve yapay zekâ tabanlı çeviri sistemlerinin uygulanabilirliği üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda bu teknolojilerin fetva hizmetlerine entegrasyonunda insan kontrolünün vazgeçilmez bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin rehberlik sağlayan bir destek mekanizması olarak değerlendirilebileceğini ve bu süreçte insan denetiminin bağlama duyarlı bir yaklaşımla birleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yapay zekâ teknolojileri, fetva süreçlerinde doğrudan karar verici bir otorite olarak görülmeden, uzmanlara destek sunan bir araç olarak değerlendirilmelidir. Örneğin, geçmişte hazırlanmış fetvaların semantik analiz yoluyla sistematik bir şekilde taranması, benzer sorulara yönelik daha önce hazırlanmış cevapların hızlıca tespit edilmesi ve bu bilgilerin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi gibi uygulamalar, bu teknolojilerin güçlü bir destek mekanizması sunabileceği alanlardır. Bunun yanı sıra, yapay zekâ, fetva hizmetlerinin geniş bir topluluğa erişimini kolaylaştıracak şekilde metin sadeleştirme, açıklayıcı notlar ekleme ve çok dilli tercüme gibi alanlarda da etkili bir araç olarak kullanılabilir. Özetle, dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin dikkatli bir şekilde tasarlanmış ve denetlenmiş bir çerçevede fetva hizmetlerine entegre edilmesi bu alandaki dönüşümü destekleyebilir. Yapay zekânın uzmanlığın yerini almadığı ancak onu tamamlayan bir araç olarak değerlendirildiği bir yaklaşım hem fetva hizmetlerinin niteliğini artıracak hem de daha geniş bir topluluğa ulaşılmasını mümkün kılacaktır.

2. Fetva Veri Tabanının Geliştirilmesinde Yapay Zekâ Temelli Yaklaşımlar

DİB, fetva hizmetlerini güncel teknolojik imkânlarla destekleyerek çok kanallı ve erişilebilir bir dini danışmanlık yapısı inşa etmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesinde yürütülen bu hizmetlerden vatandaşlar çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla yararlanabilmektedir. Bu kapsamda telefon üzerinden hizmet sunan “Alo 190 Dini Danışma Hattı”, e-posta ile başvuru yapılabilen “fetva@diyanet.gov.tr” adresi ve e-Devlet platformunda yer alan “Dini Soru Sor” hizmeti aktif olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Kurul’un resmî web sitesinde bulunan “Dini Soru Sor” sekmesi aracılığıyla kullanıcılar çevrim içi olarak sorularını iletebilmekte; daha önce cevaplanmış sorulara ve yayımlanmış fetvalara da bu platform üzerinden erişebilmektedir. Söz konusu çok kanallı yapı, fetva mekanizmasının hem bireysel hem de

toplumsal düzeyde erişilebilirliğini ve etkinliğini artırmakta, dinî danışmanlık hizmetlerini sistematik ve kurumsal bir zemine oturtmaktadır.

DİB'in yıllar içerisinde vermiş olduğu fetvalardan oluşan çok büyük bir fetva veri tabanı bulunmaktadır. Bu veri tabanı, geçmişten bugüne birçok soruya verilmiş fetvaları içermektedir. Bunlardan yaklaşık altı yüz bine yakını kurul uzmanları ve uzman yardımcıları tarafından hazırlanmıştır. Bu geniş veri tabanı, uzmanların yeni sorulara verecekleri cevabı hazırlamalarında kullanılmaktadır. Vatandaşlar kurula fetva yöneltecekleri esnada onlardan sorunun ana konusunun belirlenmesi istenmektedir. Soru kurul uzmanına geldiğinde ise sorunun ana konu ile uyumlu olup olmadığı test edilmekte ayrıca sorunun hangi alt konuya ait olduğu da belirlenmektedir. Böylece vatandaşlardan gelen sorular *Dini Soruları Cevaplandırma Platformunda* ana konu ve alt konu olarak kaydedilmektedir. Öte yandan bu platformdan, soruların hangi illerden geldiği, soru soranın cinsiyet özellikleri, hangi konularda ne kadar soru geldiği vb. hususlarda istatistiki veriler alınabilmektedir. Platformda kelime veya konu bazlı arama yapılabilir. Ancak bu geniş veri tabanı, detaylı bir şekilde tasnif edilmemiş olması, çok fazla tekrar fetva içermesi ve yeni soruların önceki fetvalarla ilişkilendirilmesinde yaşanan zorluklar nedeniyle verimli bir şekilde kullanılamamaktadır. Bu başlıkta mevcut fetva veri tabanının daha verimli hale getirilmesi için önerilen çalışmalar ele alınmaktadır.

2.1. Fetva Veri Tabanının Sistematik Tasnifi ve Tekrar Eden Meselelerin Belirlenmesi

Dini Soruları Cevaplandırma Platformu'nun daha etkin kullanılabilmesi ve yönetilebilmesi için platformda yer alan altı yüz bine yakın fetvanın detaylı bir şekilde tasnif edilmesi oldukça faydalı olacaktır. Bu tasnif süreci, fetvaların içeriklerine, sorulan soruların niteliklerine ve verilen yanıtların benzerliklerine göre düzenlenebilir. Tasnif edilen fetvalar, detaylı başlıklar altında gruplandırılarak uzmanların ihtiyaç duydukları cevapları daha hızlı ve doğru bir şekilde bulmalarına yardımcı olacaktır. Örneğin, miras, borç, zekât veya aile hukukuyla ilgili sorular, bu başlıklar altında detaylı alt kategorilere ayrılabilir. Bu sayede soruların farklı bağlamlardaki benzerlikleri göz önünde bulundurularak, uzmanlar benzer sorulara tekrar yanıt vermek zorunda kalmadan daha önce verilmiş cevapları kullanabileceklerdir.

Tekrar eden meselelerin tespiti, bu tasnif sürecinin en önemli adımlarından biridir. Veri tabanında yer alan benzer soruların tekrar etmesi hem veri tabanının hacmini büyütmede hem de yönetimini zorlaştırmaktadır. Yapay zekâ ve veri analiz teknolojileri, bu tekrarları otomatik olarak tespit ederek benzer içerikteki fetvaları bir arada gruplandırabilir. Böylece aynı konuda defalarca verilen yanıtlar veri tabanından çıkarılabilir veya birleştirilebilir. Bu süreç, hem veri tabanının daha rafine ve düzenli hale gelmesini sağlar hem de uzmanların iş yükünü hafifletir. Tekrar eden meselelerin ayıklanması, fetva veri tabanının daha yönetilebilir ve kullanışlı olmasına katkı sağlar.

Fetva veri tabanının ayrıntılı bir şekilde tasnif edilmesi yalnızca mevcut sorulara yönelik daha doğru ve hızlı cevaplar sunmayı kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda zaman içinde toplumsal eğilimlerin ve dini anlayışların nasıl değiştiğini anlamak için tarihsel bir perspektif sağlar. Fetvaların belirli dönemlerde yoğunlaşması ve öne çıkan konular, toplumsal yapının, ekonomik koşulların ve kültürel dinamiklerin dini meselelere olan etkisini anlamak için önemli bir veri sunabilir. Örneğin bir dönemde aile hukuku ile ilgili soruların artışı, o dönemki sosyal yapıda yaşanan değişimlerin bir yansıması olabilirken başka bir dönemde finansal meselelerin öne çıkması, ekonomik koşullardaki değişikliklerin dini sorular üzerindeki etkisini gösterebilir. Bu veriler DİB'in tarihsel olarak nasıl bir rehberlik sunduğunu anlamaya ve gelecekte toplumsal ihtiyaçlara nasıl daha etkin cevap verebileceğini planlamaya imkân tanır. Aynı zamanda toplumun dini anlayışındaki dönüşümleri gözlemlemek açısından da önemli bir kaynak oluşturur.

2.2. Semantik Arama Teknolojilerinin Kullanımı

Fetva hazırlama hizmetlerinde karşılaşılan temel zorluklardan biri, aynı sorunun daha önce sorulmuş ve cevaplanmış olmasına rağmen bu cevabın *Dini Soruları Cevaplandırma Platformunda* yeterince hızlı ve doğru bir şekilde bulunamamasıdır. Kurul uzmanları, daha önce sorulmuş ve yanıtlanmış benzer

sorulara kolayca ulaşabilse, tekrar cevap üretmek yerine hazır cevabı kullanarak zamandan tasarruf edebilecektir. Mevcut sistem, altı yüz bine yakın fetva üzerinde anahtar kelime arama (keyword search) yöntemi kullanarak çalışmaktadır. Bu yöntem, aranan sorunun daha önce cevaplanıp cevaplanmadığını bulma sürecini zorlaştırmakta ve zaman kaybına neden olmaktadır. Netice itibarıyla uzmanlar aynı soruya yeniden yanıt vermek zorunda kalabilmektedir.

DİB'in geniş fetva veri tabanında yer alan altı yüz bine yakın fetvanın yönetiminde kullanılan sistem temelde kelime veya konu bazlı arama imkânı sunduğundan, fetvalara hızlı ve doğru bir şekilde ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Kurul uzmanları kendilerine yöneltilen soruları cevaplarken *Dini Soruları Cevaplandırma Platformunda* benzer sorulara daha önce verilmiş fetvaları tespit edebilmek için anahtar kelimelerle arama yapmaktadır. Fakat platformda kullanılan yöntem, kelimelerin birebir eşleşmesi dışında sorunun bağlamını göz önünde bulundurmadan sonuçlar sunduğundan uzmanlar çoğu zaman alakasız sonuçlarla karşılaşmakta ve verimli bir arama yapamamaktadır. Örneğin, faizle ilgili bir soru daha önce sorulmuş ve yanıtlanmış olabilir. Bir uzman, bu soruya tekrar yanıt vermek zorunda kalmamak için veri tabanında daha önce verilen cevaba ulaşmaya çalıştığında, belirli konu tasnifleriyle birlikte "faiz, riba" vb. kelimelerle yapılan arama, yüzlerce farklı fetvayı karşısına çıkarmaktadır. Her biri faiz kelimesini içeren bu fetvalar arasında uzman tam olarak kendisine yöneltilen soruyla eşleşen cevabı bulmakta zorlanmaktadır. Bu durum, uzmanların aradıkları soruya bağlı cevabı hızlıca bulamamalarına neden olmakta bu da hem zaman kaybına hem de hizmetin verimliliğinde aksamalara yol açabilmektedir.

Semantik arama teknolojisinin kurul uzmanları tarafından kullanılabilir hale getirilmesi, bu sorunu çözmek için önemli bir adım olacaktır. Semantik arama, kelimelerin anlamını ve bağlamını dikkate alarak sorulara en uygun cevapları bulmayı sağlar. Bu teknoloji, sorulan soruların anlam bakımından daha önce verilmiş yanıtlarla eşleşmesini sağlayarak uzmanların doğru fetvayı hızlı bir şekilde tespit etmesine yardımcı olacaktır. Aynı konuda tekrar tekrar yanıt vermek yerine daha önce verilmiş benzer fetvalar kolaylıkla bulunabilir ve bu fetvalar üzerinde inceleme yapılarak yeni yanıtlar oluşturulabilir. Böylece uzmanlar daha verimli bir şekilde çalışabilir ve karmaşık sorulara daha hızlı yanıt verebilirler. Bununla birlikte semantik arama teknolojisi, bireyin özgün durumu ve bağlamını değerlendirme sorumluluğunu uzmanların üzerinden almaz; aksine, uzmanlara mevcut bilgileri organize bir şekilde sunarak kişiye özel ve isabetli kararlar almayı kolaylaştırır.

Semantik arama teknolojisinin yalnızca kurul uzmanlarının kullandığı veri tabanına değil, herkesin kullanımına açık olan fetva portalına entegre edilmesi, daha hızlı ve etkili erişim imkânı sağlayacaktır. Fetva hizmetlerine erişim sağlamak isteyen kullanıcılar, çoğunlukla benzer soruları tekrar tekrar sormaktadır. Bu noktada siteye entegre edilen semantik arama teknolojisi, kullanıcıların daha önce sorulmuş ve yanıtlanmış benzer sorulara ulaşmasını sağlayarak aynı sorunun defalarca sorulmasının önüne geçebilir. Kullanıcılar sorularını siteye girdiklerinde, bu teknoloji sayesinde en uygun ve anlamca en yakın fetvalara hızlı bir şekilde erişebilirler. Böylece kullanıcılar ihtiyaç duydukları cevaba daha kolay ulaşırken fetva hizmetlerinin verimliliği ve kullanıcı memnuniyeti artar. Bu entegrasyon ayrıca DİB'in fetva hizmetlerinin genel kalitesini de artıracaktır. Kullanıcıların arama sürecinde daha iyi sonuçlar alması fetvalara erişimi kolaylaştırırken sitenin kullanılabilirliğini de geliştirecektir.

3. Fetva Hizmetlerinin Dijitalleşmesinde Yapay Zekâ Temelli Yaklaşımlar

Yapay zekâ dini hizmetlerin sunumunda önemli bir dönüşüm sağlayarak fetva hazırlama ve sunma süreçlerine de önemli katkılar sağlama potansiyeline sahiptir. DİB, fetva hizmetlerini yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu imkanlarla geliştirerek daha hızlı, etkin ve erişilebilir bir dini rehberlik sunabilir. Bu bağlamda semantik arama ve doğal dil işleme (NLP) gibi teknolojiler, fetva süreçlerinde kritik bir rol oynayabilir. Bu başlıkta, dijital teknolojilerin fetva hazırlama ve sunumundaki potansiyel etkileri ve bu süreçlere entegre edilmesinin faydaları ele alınacaktır.

3.1. Fetva Hazırlama Süreçlerinde Yapay Zekâ Kullanımı

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, din hizmetlerinde dijital dönüşümün hız kazanmasına olanak tanımaktadır. Fetva hazırlama süreçlerinde yapay zekâ, hız ve verimliliği artırmak için etkili bir araç olarak kullanılabilir. Özellikle geniş fıkıh literatürlerinin taranması, verilerin analiz edilmesi ve daha önce verilmiş fetvaların sistematik bir şekilde düzenlenmesi gibi alanlarda yapay zekâ teknolojileri önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak bu teknolojiler kullanılırken fetva hazırlama sürecinde insan uzmanlığını destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

Yapay zekâ, literatür tarama ve içerik önerme süreçlerinde sağladığı katkılarla uzmanların iş yükünü önemli ölçüde hafifletebilir. Bu sistemler, klasik ve modern fıkıh eserlerini dijital olarak tarayarak uzmanların sorulan soruya uygun bilgileri hangi eserlerin hangi sayfalarında bulabileceklerini doğrudan görmelerini sağlar. Böylece uzmanlar zaman kaybetmeden ilgili kaynaklara ulaşarak fetva hazırlama süreçlerini daha verimli bir şekilde yürütebilirler. Yapay zekâ geniş veri tabanlarını analiz ederek fetvaları hazırlayan uzmanlara hızlı ve doğru sonuçlar sunar. Özellikle farklı dönemlere ait fıkıh kaynakları arasında bağ kurabilme yeteneği sayesinde, uzmanların daha kapsamlı bir değerlendirme yapmasına yardımcı olur. Bu durum, fetva hazırlama sürecinin daha hızlı, organize ve doğru kaynaklara dayalı olmasını sağlayarak fetvanın niteliğini artırır. Bu çerçevede yapay zekâ teknolojilerinin fetva hazırlama süreçlerine entegrasyonu hem hız hem de doğruluk açısından büyük avantajlar sunmaktadır. Bu sistemler, fetvaların hazırlanmasına önemli bir destek sunarak karar süreçlerini kolaylaştırır. Ancak nihai kararlar her zaman insan denetimi altında verilmeli, yapay zekânın sunduğu katkılar insan uzmanlığını destekleyici bir araç olarak değerlendirilmelidir.

3.2. Fetva Portalında Çeşitliliğin Artırılması ve Kolay Erişim

DİB'in resmi fetva sitesindeki portalda sunulan fetva sayısı, şu an için 1.558 ile sınırlıdır ve bu sayı geniş bir Müslüman toplumun dini sorularına yanıt verebilmesi açısından son derece azdır.¹² Sorulan soruların farklı sosyal, ekonomik ve hukuki meseleleri ele aldığı düşünülürse, bu sayının çok daha yüksek miktarda olması beklenir. Mevcut fetva sayısının bu denli az olması halkın sorularına uygun cevaplara ulaşmalarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu durum, fetva hizmetlerinde dijital platformların daha etkin kullanılması gerektiği konusunda bir eksiklik olduğunu ortaya koymaktadır. Sitedeki fetva portalında yeterli fetva bulunmadığı için bireyler DİB'e telefonla veya yazılı başvurularla ulaşmak zorunda kalmakta, bu da fetva taleplerinin işlenmesi ve cevaplanması sürecini uzatmaktadır. Daha geniş bir içeriğe sahip fetva portalı, toplumsal ihtiyaçlara daha hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verilmesine katkı sağlayacaktır.

Geçmişte fetva hizmetlerinin nasıl yürütüldüğünü incelemek, DİB'in günümüzde sunduğu fetva sayısının toplumsal ihtiyaçları daha iyi karşılayacak şekilde artırılabilirliğini göstermektedir. Özellikle Osmanlı döneminde fetvaların toplumla buluşturulma süreci, günümüzdeki uygulamalarla kıyaslandığında oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı'da fetva verme süreçleri, şeyhülislamlık kurumunun rehberliğinde gelişmiş ve şeyhülisamlar tarafından verilen fetvalar mecmualar halinde toplanmış ve geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu mecmualar defalarca istinsah edilmiş, taş baskı tekniğinin kullanılmaya başlamasıyla da erişim daha da genişlemiştir. Örneğin, Osmanlı'da mütedavil olan fetva mecmualarından Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli derleme 11,119 fetva içermektedir. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'deki fetva sayısı 4649'a ulaşırken, *Fetâvâ-yı Feyziyye* isimli mecmua 2,868 fetva barındırmaktadır. *Behcetü'l-Fetâvâ* 3433, *Nefticetü'l-Fetâvâ* ise 2127 fetva içermektedir.¹³ Buna karşın, günümüzde DİB'in resmi fetva sitesinde yalnızca 1,558 fetva bulunması, modern fetva hizmetlerinin toplumsal ihtiyaçları karşılama noktasında daha da geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

¹² Fetva portalı için bk. <https://kurul.diyane.gov.tr/Kurul-Anasayfa>

¹³ Ahmet Faruk Çelik, *Osmanlı Fetva Literatüründe Temel Bir Kaynak Olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetâvâsı ve Vakıf Fetvalarının Analizi* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023), 76.

Dijitalleşmenin sunduğu imkanlara rağmen fetvaların bu kadar sınırlı kalması toplumsal rehberlik kapasitesini ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Osmanlı döneminde geniş kitlelere ulaşan fetva hizmetleri dikkate alındığında, günümüzde dijital platformların bu alanda daha kapsamlı ve geniş bir hizmet sunması gerekmektedir.

DİB'in fetva çeşitliliğini artırması ve dijital platformlarda daha fazla içeriği erişilebilir hale getirmesi topluma daha kapsamlı bir dini rehberlik sunması açısından önemli bir adım olacaktır. Mevcut fetva portalının genişletilmesi, toplumsal ihtiyaçlara daha hızlı ve etkili bir şekilde yanıt vermeye katkı sağlayacak, DİB'in rehberlik hizmetlerinin etkisini büyük ölçüde artıracaktır. Osmanlı dönemindeki güçlü fetva mirası göz önünde bulundurulduğunda, dijital teknolojilerin sunduğu imkanlarla fetva hizmetlerinin genişletilmesi, günümüzün dini rehberlik ihtiyaçlarına uygun bir çözüm sunacaktır.

DİB'in fetva portalını daha fazla içerikle zenginleştirerek dijital platformlar üzerinden erişime açması, yeni fırsatlar sunarken beraberinde bazı riskleri de getirebilir. Dijital platformlarda fetvaların erişime açılması, özellikle bağlamından kopararak yanlış anlaşılma ve manipülasyon riski taşımaktadır. Fetvalar, genellikle belirli bir bağlam içinde, spesifik sorulara yönelik olarak hazırlanır. Ancak bu bağlam dikkate alınmadan fetvaların yayılması, toplumsal düzeyde yanlış yönlendirmelere yol açabilir. Özellikle sosyal medya gibi platformlarda bu fetvaların amacının dışında manipülatif bir şekilde paylaşılması mümkündür. Bu durum DİB'in sunduğu rehberlik hizmetlerinin güvenilirliğine zarar verebilir ve toplumda gereksiz tartışmaların fitilini ateşleyebilir. Fetvaların eksik veya bağlam dışı yorumlanması dini kavramların çarpıtılmasına ve bireylerin yanlış yönlendirilmesine neden olabilir.

Söz konusu riski minimize etmek için fetvaların yayımlanmasından önce gerekli görülen fetvaların verildiği bağlamın açıkça belirtilmesi önem arz etmektedir. Söz konusu fetvalara, fetvanın hangi tarihsel ve hukuki çerçevede verildiğine dair kısa açıklayıcı notlar eklenebilir. Bu bağlam bilgisi fetvayla birlikte otomatik olarak sunularak içeriğin yanlış yorumlanmasının ve manipüle edilmesinin önüne geçilebilir. Ayrıca sosyal medya ve dijital platformlarda yayılacak olan fetvaların manipülasyonunu engellemek amacıyla bu içeriklerin bağlamından koparılmasını zorlaştıracak denetim mekanizmaları kurulmalıdır. Örneğin, resmi platformlar üzerinden yayımlanan fetvaların değiştirilmeden yayılmasını sağlayacak doğrulama sistemleri kullanılabilir. Bu doğrulama sistemleri, her fetvaya dijital imza veya blok zincir teknolojisi ile korunan bir kod ekleyerek fetvanın orijinal kaynağından gelip gelmediğinin ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapıp yapılmadığının kontrol edilmesini sağlar. Ayrıca, manipüle edilmiş fetvaların yayılmasına karşı hızlı tepki verecek bir düzeltme sistemi kurulabilir. Yanlış veya manipüle fetvalar tespit edildiğinde resmi kaynaklardan anında düzeltmeler yayımlanarak yanlış bilgilendirmenin yayılması engellenebilir. Böylece fetvaların amacından saparak yanlış kullanılması veya farklı gruplarca manipüle edilmesi önlenmiş olur.

Fetvaların online platformlarda geniş çapta erişime açılmasının çeşitli dezavantajları ve riskleri olsa da DİB bu fetvaları dijital ortamda yayımlasın ya da yayınlamasın, toplumun dini sorularına yanıt arayışı devam etmektedir. İnsanlar karşılaştıkları dini meselelerde mutlaka bir yol arayarak sorularına cevap bulmaya çalışırlar. Eğer DİB bu fetvaları etkili ve hızlı bir şekilde sunmazsa ya da sorulan sorulara yeterince kolay ve erişilebilir yanıtlar sağlamazsa insanlar bu boşluğu doldurmak için alternatif mekanizmalar aramaya yönelirler. Bu durum yetkin olmayan kişiler veya kaynaklar tarafından fetva verilmesine kapı aralayabilir. DİB bu bağlamda fetva portalındaki içeriği genişleterek insanların sorularını hızlı ve güvenilir bir şekilde cevaplamalıdır. Böylece fetva süreçleri daha etkin hale getirilebilir ve halk doğru kaynaklardan dini bilgiye erişebilir.

3.3. Fetva Portalının Yapay Zekâ ile Farklı Dillere Tercüme Edilmesi

Fetva hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi farklı dillerde erişilebilir olmasına bağlıdır. DİB'in İngilizce, Almanca, Fransızca ve diğer dillerde yayımladığı fetvalar, bu amaç doğrultusunda önemli bir adım olsa da dijital dünyada daha hızlı ve güncel bir çözüm ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Özellikle

¹⁴ İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça dillerindeki kitaplar için bk. DİB, *Fatwas*, haz. Huriye Martı, Fatih Kurt ve Yunus Yüksel (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022); DİB, *Fatwas: Islamische Rechtsprechungen, Urteilsfindungen und Beurteilungen*, haz. Huriye Martı, Fatih Kurt ve Yunus Yüksel (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021); DİB, *Les Fatwas*, haz. Huriye Martı,

göçmen topluluklar ve Türkiye dışında yaşayan Müslümanlar fetvalara kendi dillerinde hızlıca ulaşmak istemektedirler. Bu bağlamda yapay zekâ teknolojisi ile fetva portalında yer alan fetvaların farklı dillere tercüme edilmesi bu sorunu çözmek için etkili bir yöntem sunmaktadır.

Yapay zekâ tabanlı çeviri sistemleri fetva portalına entegre edilerek fetvaların tercümesi sağlanabilir. Bu süreç sadece tercüme süresini hızlandırmakla kalmaz aynı zamanda fetva hizmetlerinin uluslararası alanda erişilebilirliğini ve etkisini artırır. Tercüme edilen fetvalar uzmanlar tarafından kontrol edilebilir ve gerekli düzeltmeler yapılarak doğruluğu sağlanabilir. Bu yöntem DİB'in fetvalarını Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dillerde hızlıca sunabilmesine olanak tanır. Böylece fetva hizmetleri yalnızca Türkçe konuşan kitlelerle sınırlı kalmaz ve dünyanın geri kalan bölgelerinde yaşayan Müslüman topluluklarına da ulaşır.

3.4. Fetva Metinlerinin Sadeleştirilmesi ve Anlaşılabilirliğinin Artırılması

Fetva metinleri genellikle teknik fıkhi terimler ve kavramlarla dolu olup bu metinlerin fetva talebinde bulunan kişiler tarafından anlaşılması zaman zaman güç olabilmektedir. Fıkhi metinlerde kullanılan kavramsal yoğunluk, fetvayı soran kişilerin aradıkları cevabı tam olarak kavramalarını zorlaştırabilir. Bu durum fetva hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmasını sekteye uğratabileceği gibi dini rehberliğin amaçlarına ulaşmasını da engelleyebilir. Fetvaların sadeleştirilmesi, toplumun geniş kesimlerine daha etkili bir şekilde ulaşmanın ve fetvaların anlaşılır olmasının önünü açacaktır. Bu bağlamda yapay zekâ destekli dil modelleri, fetva metinlerinin daha anlaşılır hale getirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılabilir. Dil modelleri, fetva metinlerini analiz ederek metindeki teknik ve karmaşık terimleri tespit edebilir ve bu terimlerin daha basit, günlük dile uygun karşılıklarını sunabilir. Örneğin orijinal fetva metninin altında sadeleştirilmiş bir versiyonun yer alması fetva hizmetlerinin etkisini artırabilir. Halkın dini konularda doğru bilgiye ulaşma süreci hızlanır ve fetva veren merciler ile vatandaşlar arasındaki iletişim güçlenir. Bunun yanı sıra, fetva metinlerinde kullanılan teknik terimler için interaktif bir sözlük entegrasyonu yapılması fetva hizmetlerinin dijital ortamlarda sunulduğu platformlarda büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Bu interaktif sözlük fetva metninde geçen terimlerin anlamlarını kullanıcıya anlık olarak sunarak metni anlamayı kolaylaştıracaktır. Fetva soran kişi teknik terimin üzerine tıklayarak bu terimin fıkhi bağlamdaki anlamını ve kullanıldığı alanı öğrenebilir. Böyle bir entegrasyon fetvaların anlaşılabilirliğini artırırken aynı zamanda halkın fıkhi bilgilere erişim kapasitesini de yükseltecektir.

Fetva metinlerinin sadeleştirilmesi sürecinde önemli bir nokta bu sadeleştirmenin fetvanın orijinal anlamını bozmadan yapılmasıdır. Yapay zekâ destekli dil modelleri, metinleri daha anlaşılır hale getirirken anlamın tam olarak korunmasını her zaman sağlayamayabilir. Fıkhi terimlerin ve dini kavramların doğru bir şekilde sadeleştirilmesi, bağlamlarından koparılmaması gerekir. Bu nedenle yapay zekâ tarafından sadeleştirilen metinlerin mutlaka uzmanlar tarafından gözden geçirilmesi gerekmektedir. Uzman denetimi, fetva metninin içeriğinin doğru bir şekilde muhafaza edilmesini ve sadeleştirme sırasında ortaya çıkabilecek yanlış anlamaların önüne geçilmesini sağlar. Sonuç olarak yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ile fetva metinlerinin sadeleştirilmesi, DİB gibi dini rehberlik sağlayan kurumlar için büyük bir avantaj sağlayacaktır. Hem halkın anlayacağı sade metinler hem de interaktif sözlük gibi teknolojik çözümlerle fetva hizmetlerinin kalitesi yükseltilebilir.

3.5. Alo 190 Fetva Hattında Karar Destek Mekanizmaları

Telefonla fetva hizmetleri DİB'in halkla birebir temas kurduğu ve hızlı dini rehberlik sağladığı kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır. Mevcut sistem halkın sorularına yanıt verme konusunda etkili bir şekilde işlerken teknolojik yeniliklerle bu süreçlerin daha da iyileştirilmesi mümkündür. Bu bağlamda yapay zekâ teknolojilerinden yararlanılarak süreçlerin desteklenmesi hem hizmetin etkinliğini artırabilir hem de

uzmanların iş yükünü hafifletebilir. Ancak fetvaların kişiye özel yapısı gereği nihai kararın her zaman uzman tarafından verilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Yapay zekâ, telefonla fetva hizmetlerinde karar destek mekanizmalarının bir parçası olarak vatandaşın kullandığı kelimeler ve cümlelerden hareketle sorunun muhtemel içeriğini tahmin edebilir ve daha önce benzer sorulara verilen cevapların yer aldığı bir veri tabanını tarayarak ilgili cevapları listeleyebilir. Bu sistem uzmanlara daha önce hazırlanmış standart cevaplar arasından uygun olanını hızlı bir şekilde seçme imkânı tanırken fetvanın bağlamına göre gerekli değişikliklerin yapılmasına da olanak sağlar. Böylece fetva hem hızlı hem de kişiye özel hale getirilebilir. Bu tür karar destek mekanizmalarının uygulanması özellikle sıkça sorulan sorular için süreçleri hızlandırırken aynı zamanda benzer durumlarda tutarlı cevaplar verilmesine katkı sağlayacaktır. Özetle telefonla fetva hizmetlerinde yapay zekâ destekli bir sistem mevcut uygulamaları tamamlayıcı ve süreçleri iyileştirici bir öneri olarak değerlendirilebilir. Bu sistem, hizmetin daha hızlı, tutarlı ve profesyonel bir şekilde sunulmasına olanak tanırken nihai kararın her zaman uzman tarafından verilmesi gerekir.

4. Sonuç

Yapay zekâ teknolojilerinin fetva hizmetlerine entegre edilmesi, DİB'in sunduğu dini rehberlik hizmetlerinde önemli bir dönüşüm sağlama potansiyeline sahiptir. Başkanlığın *Dini Soruları Cevaplandırma Platformunda* bulunan geniş veri tabanının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için detaylı bir şekilde tasnif edilmesi ve semantik arama teknolojilerinin entegre edilmesi gerekmektedir. Bu düzenleme, uzmanların geçmiş fetvalara hızlıca ulaşmasını kolaylaştırarak hem zaman tasarrufu sağlayacak hem de tekrar eden soruların yeniden yanıtlanması ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. Böylece fetva hizmetlerinin hızlanması ve daha verimli hale gelmesi mümkün olacaktır. Uzmanlar daha önce yanıtlanmış sorularla vakit harcamak yerine daha karmaşık ve detaylı inceleme gerektiren meseleler üzerinde yoğunlaşarak zamanlarını daha verimli kullanabileceklerdir.

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı fetva hazırlama süreçlerinde uzmanlara büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Yapay zekâ destekli sistemler uzmanlara geniş bir fıkıh literatürünü tarama ve ilgili bilgileri hızla bulma imkânı sunarak fetva hazırlama süreçlerinde iş yükünü hafifletecektir. Ancak yapay zekanın sunduğu veriler nihai olarak kabul edilmeyecek ve her zaman uzmanlar tarafından kontrol edilecektir. Bu sayede fetvaların doğruluğu ve güvenilirliği korunacak, teknolojinin sunduğu hız avantajı ile insan kontrolünün sağladığı doğruluk dengesi kurulacaktır.

Fetva metinlerinin sadeleştirilmesi ve anlaşılabilirliğinin artırılması halkın dini sorularına daha hızlı ve net bir şekilde cevap almasını sağlayacaktır. Yapay zekâ destekli dil modelleri, fetva metinlerindeki teknik terimleri tespit ederek daha basit ve anlaşılır bir dil sunma potansiyeline sahiptir. Ancak bu sadeleştirmeler yapılırken fetvanın orijinal anlamına zarar vermeden uzman denetimi altında gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca interaktif sözlük gibi dijital çözümlerle fetva metinlerindeki terimlerin daha iyi anlaşılması sağlanabilir.

Yapay zekânın bir diğer önemli boyutu ise fetva hizmetlerinin farklı dillerde sunulabilir hale getirilmesidir. Yapay zekâ tabanlı çeviri sistemleri fetvaların farklı dillere hızlıca tercüme edilmesine olanak tanıyarak uluslararası topluluklara da dini rehberlik hizmetlerinin erişimini artırabilir. Göçmen topluluklar ve yurt dışında yaşayan Müslümanlar bu sayede fetvalara kendi dillerinde hızlı ve doğru bir şekilde ulaşabileceklerdir.

Son olarak fetva hizmetlerinde çeşitliliğin artırılması ve fetva portalında daha fazla içeriğin sunulması halkın dini sorularına uygun cevapları daha hızlı bulmasını sağlayacaktır. Mevcut fetva portalının yeterli sayıda fetva sunamaması bireylerin fetvalara ulaşmak için başka yöntemlere başvurma ihtiyacını doğurabilir. Bu nedenle DİB'in portalda yer alan fetva sayısını artırarak toplumsal ihtiyaçları daha etkin bir şekilde karşılaması gerekmektedir.

Yapay zekâ teknolojilerinin fetva hizmetlerine entegre edilmesi yalnızca hız ve erişilebilirlik açısından değil aynı zamanda toplumsal ihtiyaçlara daha uygun cevaplar verilmesi ve uzmanların daha verimli çalışması açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu süreçlerin her aşamasında uzman

denetiminin ve insani kontrolün öncelikli olması gerektiği açıktır. Teknoloji yalnızca bir araç olarak kullanılmalı ve fetvaların doğru bir şekilde sunulması konusunda nihai karar merciinin insan faktörü olduğu her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Alshithisri, Ahmad Bin Abdulaziz. "A Study of the Legal and Fiqhi Impact of AI on Issuing Fatwas". *Kurdish Studies* 1/12 (2024), 2504-2511.

Çelik, Ahmet Faruk. *Osmanlı Fetva Literatüründe Temel Bir Kaynak Olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetâvâsı ve Vakıf Fetvalarının Analizi*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.

DİB. *Fatwas*. haz. Huriye Martı, Fatih Kurt ve Yunus Yüksel. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.

DİB. *Fatwas: Islamische Rechtsprechungen, Urteilsfindungen und Beurteilungen*. haz. Huriye Martı, Fatih Kurt ve Yunus Yüksel. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

DİB. *Les Fatwas*. haz. Huriye Martı, Fatih Kurt ve Yunus Yüksel. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

DİB. *ΦΕΤΒΑΙ*. haz. Huriye Martı, Fatih Kurt ve Yunus Yüksel. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Elmahjub, Ezieddin. "Artificial Intelligence (AI) in Islamic Ethics: Towards Pluralist Ethical Benchmarking for AI". *Philosophy & Technology* 36/4 (Aralık 2023), 73. <https://doi.org/10.1007/s13347-023-00668-x>

Jamal, Muhammad Haziq Nor - Zakaria, Mohamad Zaharuddin. "Shariah Guideline On Artificial Intelligence (AI) in Fatwa Issuance" 1/1 (2023).

Kausar, Shabana vd. "Analysis of the Islamic Law and Its Compatibility with Artificial Intelligence as a Emerging Challenge of the Modern World". *Annals of Human and Social Sciences* 5/I (31 Mart 2024). [https://doi.org/10.35484/ahss.2024\(5-I\)10](https://doi.org/10.35484/ahss.2024(5-I)10)

Munshi, Amr A. vd. "Towards an Automated Islamic Fatwa System: Survey, Dataset and Benchmarks". *International Journal of Computer Science and Mobile Computing* 10/4 (30 Nisan 2021), 118-131. <https://doi.org/10.47760/ijcsmc.2021.v10i04.017>

Munshi, Amr Abdullah vd. "Automated Islamic Jurisprudential Legal Opinions Generation Using Artificial Intelligence". *Pertanika Journal of Science and Technology* 30/2 (14 Mart 2022), 1135-1156. <https://doi.org/10.47836/pjst.30.2.16>

Sarea, Adel M. vd. *Artificial Intelligence and Islamic Finance: Practical Applications for Financial Risk Management*. London: Routledge, 1. Basım, 2021. <https://doi.org/10.4324/9781003171638>

Tsourlaki, Sofia. "Artificial Intelligence on Sunni Islams Fatwa Issuance in Dubai and Egypt". *Islamic Inquiries* 1/2 (Kasım 2022), 107. <https://doi.org/10.22034/is.2022.339182.1082>

Wahid, Soleh Hasan - Kususiyanah, Anjar. "The Relevance of the Usage of Artificial Intelligence and Machine Learning in Legal Analysis (An Analysis of Legal Provisions in the National Sharia Council Fatwa and Financial Services Authority Regulation Using Plagiarism Checker and ATLAS.Ti)" 584 (2020).